
NESPRÁVNA ADRESA

JEDNA Z POZORUHODNÝCH VLASTNOSTÍ SVETOVEJ POLITIKY POČAS DRUHÉHO desaťročia 21. storočia spočíva v tom, že dynamické nové sily, ktoré určujú jej smerovanie, tvoria nacionalistické a náboženské strany a politici – teda dve tváre politiky identít –, a nie ľavicové strany založené na triednej príslušnosti, ktoré politike vo veľkej miere dominovali v 20. storočí.

Dôvodom vzostupu nacionalizmu pôvodne mohla byť industrializácia a s ňou súvisiaca modernizácia, v žiadnom prípade však neplatí, že nacionalizmus následne zmizol; nestalo sa to ani v krajinách, ktoré procesom industrializácie prešli už pred niekoľkými desaťročiami, ba stáročiami. Národnú suverenitu a národné tradície v záujme „ľudí“ zdôrazňuje celý rad populistických národných lídrov, ktorí legitimitu získali víťazstvom v demokratických voľbách. Medzi týchto lídrov patrí Vladimir Putin v Rusku, Recep Tayyip Erdogan v Turecku, Viktor Orbán v Maďarsku, Jarosław Kaczyński v Poľsku, aj americký prezident Donald J. Trump, ktorý voľby vyhral pomocou sloganov Urobme Ameriku znova veľkou a Amerika na prvom mieste. Hnutie za vystúpenie Veľkej Británie z Európskej únie jasného lídra nemalo, aj tu však bolo základným impulzom znovunastolenie národnej suverenity. Populistické strany čakajú na svoju príležitosť vo Francúzsku, Holandsku a v celej Škandinávii. Nacionalistická rétorika však nie je typická iba pre týchto lídrov; indický premiér Narendra Modi a jeho japonský

náprotivok Šinzo Abe sa tiež venujú nacionalistickým témam, a to isté platí aj pre Si Ťin-pchinga, ktorý presadzuje socializmus so špecifickými čínskymi prvkami.

V rovnakom čase dochádza aj k vzostupu náboženstva ako politického fenoménu. Najviditeľnejšie je to na arabskom Blízkom východe, kde z Arabskej jari najviac vyťažili islamistické skupiny ako napríklad Moslimské bratstvo, ako aj omnoho radikálnejšie teroristické skupiny, medzi ktoré patrí Islamský štát. Ten už síce bol na území Sýrie a Iraku takmer porazený, islamistické hnutia však aj naďalej expandujú do Bangladéša, Thajska a na Filipíny. V Indonézii došlo k útoku na obľúbeného kresťanského guvernéra Jakarty Basukiho Tjahaja Purnamu, ktorého čoraz sebavedomejšie islamistické skupiny obvinili z rúhania – po tesnej prehre vo voľbách nakoniec skončil vo väzení. Islam však nepredstavuje jedinu formu spolitizovaného náboženstva. Strana Bharatiya Janata (BJP) indického premiéra Modiho je explicitne postavená na hinduistickom chápaní indickej národnej identity. V južnej a juhovýchodnej Ázii, napríklad na Srí Lanke a v Mjanmarsku, sa rozšírila militantná forma politického budhizmu; v oboch krajinách v dôsledku toho došlo ku konfliktom s moslimami a hinduistami. Náboženské skupiny sú navyše súčasťou konzervatívnych koalícií aj v krajinách s demokratickým zriadením, napríklad v Japonsku, Poľsku alebo v Spojených štátoch amerických. V Izraeli dominovali politickému systému niekoľko desaťročí po získaní nezávislosti strany Likud a Izraelská strana práce, ktoré boli ukotvené v európskom ideologickom rámci – čoraz väčšiu podporu však získavajú náboženské strany ako Šas a Agudat Jisrael.

Stará ľavica postavená na triednej príslušnosti zažíva na druhej strane po celom svete dlhodobý prepad. V rokoch 1989 – 1991 došlo k pádu komunizmu, hoci na Kube a v Severnej Kórei aj naďalej prežívajú dve podoby tohto systému. Sociálna demokracia patrila medzi rozhodujúce sily, ktoré určovali podobu európskej politiky počas dvoch generácií nasledujúcich po druhej svetovej vojne, teraz je však na ústupe. Nemeckí sociálni demokrati, ktorí v roku 1998 získali viac ako 40 percent hlasov, dosiahli v roku 2016 len o niečo viac ako 20 percent a francúzska Socialistická strana v roku 2017 prakticky zanikla. Celkovo platí, že stredolavé strany zaznamenali v krajinách severnej Európy od roku 1993 do roku 2017 pokles z 30 na 24 percent,

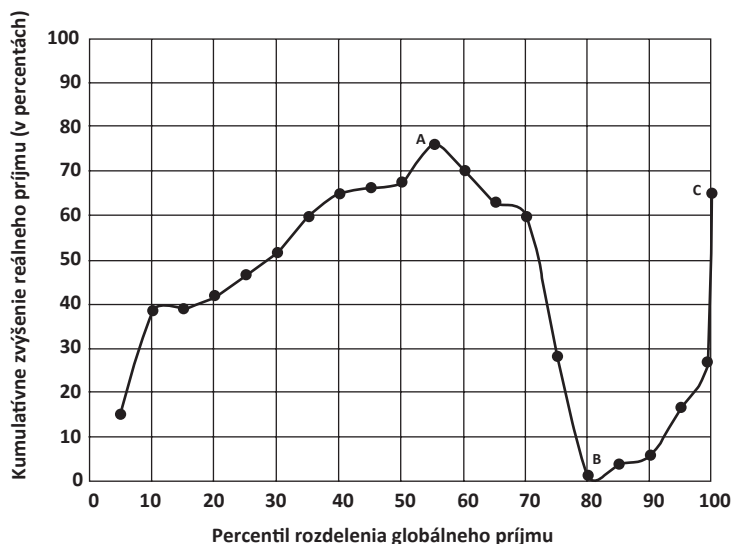
z 36 na 21 percent v krajinách južnej Európy a z 25 na 18 percent v krajinách strednej Európy. Stále patria medzi významných hráčov, trend je však jasný.¹

Európske ľavicové strany sa v priebehu 90. rokov 20. storočia posunuli do stredy, prijali logiku trhovej ekonomiky a mnohé boli na nerozoznanie od svojich stredopravých koaličných partnerov. Na Blízkom východe počas studenej vojny vždy existovali komunistické strany a hnutia a v Južnom Jemene sa dokonca miestna komunistická strana dostala aj k moci – od rozpadu komunistického bloku však došlo k ich úplnej marginalizácii. Islamistické strany ich predbehli. Ľavicovému populizmu sa na prelome tisícročí darilo najmä v niektorých krajinách Latinskej Ameriky: došlo k vzostupu Huga Cháveza vo Venezuele, Luiza Ignácia Lulu da Silvu v Brazílii a manželov Kirchnerovcov v Argentíne. Aj táto vlna je však už na ústupe, čoho dôkazom je aj praktický kolaps Venezuely pod vedením Chávezovho nástupcu Nicolása Madura. Dobré výsledky Jeremyho Corbyna vo Veľkej Británii a Bernieho Sandersa v Spojených štátoch síce môžu byť svetlami na konci tunela, ale ľavicové strany už nie sú takými dominantnými hráčmi, ako boli koncom 20. storočia.

Celosvetové oslabenie ľavice je z mnohých dôvodov prekvapujúce, najmä ak vezmeme do úvahy rast celosvetovej nerovnosti v priebehu posledných tridsiatich rokov. Hovorím pritom o náraste nerovnosti v rámci jednotlivých krajín, nie o náraste nerovnosti medzi krajinami ako takými. Rozdiel medzi bohatými a chudobnými krajinami sa zmenšil v dôsledku toho, že nielen vo východnej Ázii, ale aj v Latinskej Amerike a subsaharskej Afrike došlo k vysokému ekonomickému rastu. Ako však ukázal ekonóm Thomas Piketty, od roku 1980 došlo k výraznému nárastu nerovnosti v rámci jednotlivých krajín; v rozpore s dlhodobo uznávanou teóriou ekonóma Simona Kuzneca dochádza v bohatých krajinách k roztváraní a nie zatváraní príjmových nožníc.² Prakticky v každej časti sveta vzniká nová trieda oligarchov – miliónárov, ktorí svoje bohatstvo využívajú na politické účely a politiku zas využívajú na ochranu svojich záujmov.³

Ekonóm Branko Milanović prišiel s široko citovaným „sloním grafom“, ktorý ukazuje, ako je rozdelený relatívny rast príjmu na osobu v rôznych segmentoch rozdelenia príjmov. Od roku 1988 do roku 2008 výrazne narástlo svetové bohatstvo, a to vďaka zvýšeniu produktivity

Relatívne zvýšenie reálnych príjmov na obyvateľa v porovnaní
s úrovňou globálneho príjmu ⁴

a globalizácii, ale zisky sa rovnomerne nerozdelili. U ľudí dosahujúcich od 20 do 70 percentilu* príjmu významne narástli príjmy, ešte väčší nárast zaznamenali ľudia nachádzajúci sa na hranici 95 percentilu. Ľudia, ktorí sa nachádzajú na úrovni 80 percentilu, však zaznamenali buď stagnáciu, alebo len minimálne zvýšenie. Väčšinu tejto skupiny pritom tvoria členovia pracujúcej triedy v rozvinutých krajinách – teda ľudia so stredoškolským alebo s nižším vzdelaním. Samozrejme, stále sa majú omnoho lepšie ako tí, ktorí sa v tabuľke nachádzajú pod nimi, rozdiel medzi nimi a vrchnými 10 percentami sa však výrazne zvýšil. Inými slovami – došlo k výraznému prepadu ich relatívneho spoločenského statusu.

V rámci rozvinutých krajín panovala najvyššia miera spoločenskej nerovnosti v Spojených štátoch a vo Veľkej Británii, teda v dvoch krajinách, ktoré v 80. rokoch minulého storočia pod vedením Ronalda Reagana a Margaret Thatcherovej stáli na čele „neoliberálnej“ protrho-

* Percentil je číslo udávajúce, koľko percent účastníkov ste svojím výsledkom v danej kategórii (príjme a pod.) predstihli. Percentil 90 teda znamená, že ste boli úspešnejší (alebo rovnako úspešní) ako 90 % všetkých účastníkov. (Pozn. prekl.)

vej revolúcie. Výrazný ekonomický rast v 80. a 90. rokoch 20. storočia v Spojených štátoch nebol rovnomerne rozdelený; vo výrazne väčšej miere z neho ťažili obyvatelia s dobrým vzdelaním. Stará americká pracujúca trieda, ktorá samu seba považovala za jadro strednej triedy, bola čoraz chudobnejšia. Podľa štúdie Medzinárodného menového fondu stredná trieda mizla: podiel jednotlivcov zarábajúcich od 50 do 150 percent priemernej mzdy klesol od roku 2000 do roku 2014 z 58 na 47 percent. Iba štvrtina percenta sa pritom presunula do vyššej príjmovej triedy; neuveriteľných 3,25 percenta sa zrazu ocitlo v nižšej príjmovej triede.⁵ Túto nerovnosť ešte znásobila finančná kríza z roku 2008, v ktorej machinácie a opatrenia finančného sektora viedli k vytvoreniu bubliny z aktív; keď táto bublina praskla, milióny obyčajných Američanov prišli nielen o prácu, ale aj o úspory, a to isté platilo aj o obrovskom množstve ľudí po celom svete.

Za týchto okolností by sa dalo očakávať veľké prebudenie populistickej ľavice v krajinách, kde panuje najväčšia nerovnosť. Už od čias Francúzskej revolúcie sa ľavica definovala ako strana ekonomickej rovnosti ochotná použiť štátnu moc na prerozdelenie zdrojov od bohatých k chudobným. V dôsledku finančnej krízy však v mnohých rozvinutých krajinách nastal prakticky opačný jav, teda vzostup pravicových populistických nacionalistických strán. Nikde to neplatilo viac ako v Spojených štátoch a vo Veľkej Británii, kde deindustrializácia najtvrdšie zasiahla starú robotnícku triedu. V Spojených štátoch v dôsledku finančnej krízy vzniklo ľavicové hnutie Occupy Wall Street a pravicové hnutie Tea Party. Podporovatelia hnutia Occupy pochodovali, demonštrovali a potom zmizli, predstaviteľom Tea Party sa však podarilo získať kontrolu nad Republikánskou stranou a neskôr aj nad veľkou časťou Kongresu. V roku 2016 najľavicovejší populistickí kandidáti voličov neoslovili a tí si namiesto nich zvolili nacionalistických politikov.

Ako vysvetlíme, že ľavici sa nepodarilo ťažiť zo stúpajúcej úrovne celosvetovej nerovnosti a namiesto nej došlo k vzostupu nacionalistickej pravice? Nejde o nový fenomén: ľavicové strany prehrávajú v boji s nacionalistami už viac ako sto rokov a to najmä v okrskoch, kde väčšinu voličov tvoria chudobní členovia robotníckej triedy – práve tam by pritom mali mať najväčšiu podporu. Európska robotnícka trieda sa na začiatku prvej svetovej vojny v roku 1914 nezjednotila pod vlajkou

Socialistickej internacionály, ale primkla sa ku vládám svojich štátov. Toto zlyhanie marxistov miatlo celé roky; slovami Ernesta Gellnera:

Šiitskí moslimovia sú presvedčení, že archanjel Gabriel sa dopustil chyby a správu odovzdal Mohamedovi napriek tomu, že bola určená Alimu. O marxistoch v zásade platí, že duch histórie alebo ľudského vedomia sa dopustil hroznej chyby. Správa o prebudení bola určená spoločenským triedam, v dôsledku nejakej hroznej chyby pri jej doručovaní sa však dostala k národom.⁶

To isté platí aj na dnešnom Blízkom východe, kde sa list určený spoločenským triedam dostal k náboženstvám.

K tejto chybe pri doručovaní došlo preto, že pokiaľ ide o ľudské správanie, ekonomické motivácie súvisia s otázkou identity. Ak ste chudobní, znamená to, že pre ostatných ľudí ste neviditeľní; a poníženie, ktoré z neviditeľnosti vyplýva, je často omnoho horšie ako nedostatok zdrojov.